

זוגיות בתהליך הפרישה לגמלאות: גברים מול נשים

ליאת קוליק

במחקר נבדקה זוגיותם של פורשים לגמלאות בשלוש תחנות זמן: שנים מספר קודם הפרישה, סמוך לפרישה ולאחר הפרישה. בחינת הזוגיות התייחסה ליחסי הכוחות בין בני הזוג, למאזן המשאבים שלהם, לאיכות חיי נישואיהם (מתחים והנאות זוגיות) ולחלוקת התפקידים ביניהם בבית. שאלות המחקר הבסיסיות היו אלה:
(א) האם קיימים הבדלים בזוגיות בתקופות השונות?
(ב) האם פרישת גברים משפיעה על הזוגיות אחרת מפרישת נשים?

ממצאי המחקר מעלים שרק בהיבטים אחדים ישנם הבדלים ניכרים בזוגיות בתקופות השונות, והבדלים אלו משתקפים בדיווח של שני המינים:
(א) בתקופה הרחוקה מהפרישה החיים הזוגיים ויטליים יותר מאשר בתקופה שלפני הפרישה ובתקופה שלאחריה;
(ב) חלוקת התפקידים הנשיים בבית שוויונית יותר בשלבים המאוחרים של החיים הזוגיים.

דמיון בין שלוש התקופות נמצא ביחסי הכוחות במרבית התחומים, במאזן המשאבים ובביצוע התפקידים הגבריים בבית. הובחנו גם כמה הבדלים בין המינים ללא קשר לתקופה. גברים, יותר מנשים, מעריכים שמאזן המשאבים הכלכליים, החברתיים והחוסן הנפשי נוטים לטובתם, וסבורים שהם המכריעים בקבלת ההחלטות בתחומי הכוח המרכזיים. נשים, לעומת זאת, סבורות יותר מגברים שהן המכריעות בהחלטות הביתיות, והן המספקות את החוסן למשפחה.

מבוא

בספרות הדנה באדם הבוגר קיימות שתי גישות מרכזיות. האחת טוענת כי בתקופת הבגרות המאוחרת האדם ממשיך את דפוס חייו הקודם (Costa & McCrae, 1988). המשכיות זו מספקת לאדם עוגנים חזקים המקנים לו תחושה של סדר וביטחון. הגישה האחרת, המציגה את הזקנה כתקופה יציבה פחות, טוענת שההזדקנות היא תקופת מעבר והתפתחות בעלת שלבים מובחנים. (Atchley, 1985; Erikson, 1969, Jung, 1971). על פי גישה זו, הפרישה לגמלאות היא אחד המעברים החשובים בחיי האדם הבוגר ובחיי היחידה הזוגית. (Lowenthal, Thurnher & Chiriboga, 1975; Myers & Booth, 1996; Szinovacz, Ekerdt & Vinick, 1992).

במחקרים רבים נבדקה השפעת הפרישה על תחומים שונים בחיי הפרש וביחידה הזוגית שלו. מרבית המחקרים התמקדו בשלבים שלאחר הפרישה (לדוגמה, הסקירה אצל זינובקס ואחרים (Szinovacz et al., 1992), וכמעט שאין מחקרים הבוחנים הבדלים בזוגיות בתקופות שלפני הפרישה. אחד החוקרים הבודדים שהתייחס גם לתקופות קודמות הוא אשלי (Atchley, 1985). אשלי הציג מודל רב שלבי לניתוח השפעת הפרישה על האדם, ובמודל זה, לבד מן השלבים שלאחר הפרישה, מובחנים גם שני שלבים קודמים לפרישה - התקופה המרוחקת מהפרישה והתקופה הסמוכה לפרישה.

בתקופה המרוחקת מהפרישה, שנים מספר קודם הפרישה, הפרישה נתפסת באור חיובי, והאדם עדיין אינו עושה הכנות ממשיות לקראתה. בתקופה הסמוכה לפרישה, תקופת טרום הפרישה, האדם מתחיל להכין את עצמו לקראת הפרישה ולפתח ציפיות לאורח החיים שינהיג לאחר הפרישה. ככל שציפיותיו ריאליות יותר, תהיה פרישתו רגועה ומתונה יותר (Atchley, 1985).

מרבית המחקרים שבדקו את ההבדלים בזוגיות לאחר הפרישה התמקדו בהשפעה שפרישת הגבר משפיעה על המערכת הזוגית, ומעטים בלבד התייחסו להשפעה שפרישת האישה משפיעה על היחסים הזוגיים (Brubaker & Brubaker, 1992; Hatch & Thompson, 1992). עובדה זו אפשר לייחס, בין השאר, לכניסתן המאוחרת יחסית של הנשים למעגל העבודה, ולהנחה, שהייתה מקובלת במשך שנים רבות, שחיי העבודה תופסים אצל הנשים מקום מרכזי פחות מאשר אצל הגברים (Kaufman & Fetters, 1980).

על פי תפיסה זו, גם כשאישה פורשת מעבודתה היא עדיין ממשיכה למלא את תפקידיה העיקריים כאם וכרעייה (ולעתים קרובות בתקופת חיים זו גם כסבתא), ולכן האבדנים הכרוכים בהפסקת העבודה שוליים עבורה. בשל סיבות אלו הניחו החוקרים שהשפעת פרישתן של הנשים על המערכת הזוגית פחותה מזו של הגברים.

בעקבות השינויים הרבים שחלו בישראל בתעסוקת הנשים, כמו בשאר המדינות המתועשות, הנחה זו אינה רלוונטית כיום. כניסתן המסיבית של הנשים לשוק העבודה בישראל שינתה, בין השאר, את דפוס הפרנסה של זוגות נשואים רבים (ראה סקירה אצל יזרעאלי, 1999). במשפחות רבות הגבר אינו עוד המפרנס העיקרי, והאישה תורמת תרומה שווה לכלכלת הבית ('הזוגות המודרניים'). לעתים האישה היא אף המפרנסת הראשית ('הזוגות החדשניים') (Lewis, 1992; Izraeli, 1994).

נוסף על כך, אצל נשים רבות התערער סדר העדיפויות המסורתית - משפחה ועבודה, והקריירה קיבלה בעשור האחרון מקום חשוב יותר בחייהן (ראה סקירה אצל Sverko & Super, 1995). יותר ויותר נשים חוצות גבולות מגדריים של מקצועות וכנסות למקצועות שתויגו בעבר כמקצועות גבריים, הדורשים השקעה רבה. בעקבות שינויים אלו קיבלה הפרישה לגמלאות אצל הנשים משמעות דומה לזו שיש לה אצל הגברים (Anson, Antonovsky, Sagy & Adler, 1993), ושאלת השפעת הפרישה על חיי האישה ועל החיים הזוגיים שלה היא כיום סוגיה רלוונטית.

במחקר זה נבדקו שתי סוגיות. הסוגיה האחת היא השאלה האם פרישת גברים משפיעה על הזוגיות אחרת מפרישת נשים? הפרישה לגמלאות הוצגה כתהליך ולא רק כאירוע קריטי בחיי הפורש. הסוגיה השנייה היא השאלה האם קיימים הבדלים ביחסים הזוגיים בשלוש תקופות, בתקופה המרוחקת מהפרישה (שבע עד עשר שנים לפני הפרישה), "The remote phase" על פי מינוחו של אשלי (Atchley, 1985), בתקופה סמוכה לפרישה (עד שנתיים לפני), ובתקופה שלאחר הפרישה (עד שנתיים אחרי). היחסים הזוגיים נבחנו בארבעה היבטים מרכזיים בחיי המשפחה: מאזן המשאבים של בני הזוג, יחסי הכוחות הזוגיים, חלוקת התפקידים בבית ואיכות חיי הנישואים.

מאזן המשאבים ויחסי הכוחות הזוגיים

התיאוריה הבולטת ביותר בנושא יחסי הכוחות הזוגיים היא תיאוריית המשאבים, שהציגו בראשונה בלאד ווולף (Blood & Wolfe, 1960), ושזכתה לפיתוחים תיאורטיים רבים במחקרים אחרים (כך, 1980; Blumberg & Coleman, 1989; Friedman, 1993; Katz & Peres, 1993; Kulik & Zuckerman-Bareli, 1997; Rodman, 1972). כך למשל, חוקרים הרחיבו את קשת המשאבים הבסיסית, שהייתה בעלת אופי כלכלי-חברתי, וכללו בה משאבים מגוונים יותר, כגון משאבים אפקטיביים (Safilious-Rothschild, 1976) פגיעות יחסית (למפרט, 1981) וציפייה לתלות בעתיד (קוליק, 1992). ההנחה הייתה שגם האבה, תחושת פגיעות או ציפייה לתלות בעתיד יכולות להקנות כוח למערכת היחסים בהווה.

על פי גישת המשאבים, הכוח נתון בידי של בן הזוג הנהנה מיתרון במאזן המשאבים הזוגיים. על כן, עם השינויים החלים במאזן המשאבים הזוגיים ייתכנו במהלך החיים תנודות גם ביחסי הכוחות הזוגיים. מחקרים שבחנו את יחסי הכוחות בשלבים שונים של החיים מלמדים שבשלב הראשון של הנישואים יש לבעל כוח ממוצע בהשוואה לשלבים אחרים במעגל חיי המשפחה. מלידת הילד הראשון ועד כניסתו לבית הספר עולה כוחו של הבעל. עם כניסת הילדים לבית הספר מתחילה ירידה הדרגתית בכוחו של הבעל, ומגמה זו מתגברת כאשר הילדים עוזבים את הבית. ירידה נוספת בכוחו של הבעל מתרחשת כאשר הוא פורש מהעבודה (Blood & Wolfe, 1960). עם הפרישה גברים רבים מאבדים חלק מהמשאבים שעמדו לרשותם בעת שעבדו והיו יצרניים.

בתחום הכלכלי חלה בעת הפרישה לגמלאות ירידה כלשהי בהכנסה, המשפיעה על רמת החיים של המשפחה (Dowd, 1975; Gratton & Rotondo, 1992). בתחום החברתי מתנתקים לעתים קרובות ומגיעים שנוצרו בעבודה והיו מבוססים על קשרי עבודה, כגון קשרים עם חברים, לקוחות, איגודים מקצועיים או קבוצות פנאי (Blood & Wolfe, 1960; Griffel, 1985).

המחקר הזה בחן אם במשך תהליך הפרישה קיימים הבדלים במאזן המשאבים הזוגיים בתחומים שונים (בריאות, כלכלה, חברה, חוסן נפשי והענקת חוסן נפשי למשפחה). מאזן המשאבים נבדק אצל גברים ואצל נשים בשלוש תקופות שונות. הנחת המחקר הייתה שההכנות והציפיות לפרישה מתחילות הרבה לפני התרחשות הפרישה ומתקיימים תהליך הדרגתי של שינוי, כלומר שיימצאו הבדלים ביחסי הכוחות ובמאזן המשאבים בין עובדים רחוקים מהפרישה ובין עובדים לפני הפרישה ולאחריה.

השערה זו התבססה על ההנחה שאצל העובדים העומדים לפרוש מתרחש תהליך של סוציאליזציה מקדימה (Clausen, 1968), ובעקבותיהם הם מאמצים לעצמם עמדות דומות יותר לעמדותיהם של אלו שכבר פרשו ולא לעמדותיהם של אלו שעדיין רחוקים מהפרישה. עם זאת, ועל אף תהליך הסוציאליזציה המקדימה שלפני הפרישה, שיערנו גם שיימצאו הבדלים מסוימים בין אלו שעומדים לפרוש ובין אלו שכבר פרשו, בשל אבדן המשאבים הכרוך בפרישה. המחקר בחן גם אם התנודות במשאבים גוררות אחריהן שינויים ביחסי הכוחות הזוגיים בשלבי הפרישה השונים. גם בהיבט זה ההשערה הייתה שההבדלים הניכרים ביותר ביחסי הכוחות יימצאו בין התקופה הרחוקה מן הפרישה לתקופה שלאחר הפרישה.

חלוקת התפקידים בבית

אחת התיאוריות המקובלות לחלוקת העבודה בין בני זוג היא תיאורית שלבי המשפחה (Aldous, 1978; Kimmel, 1990; Mattessich & Hill, 1987). על פי תיאוריה זו, משפחות מתפתחות ומשתנות בדרכים דומות, הניתנות לניבוי. ההפרדה בין תפקידי המגדר פוחתת בשלבים מאוחרים יותר של חיי המשפחה, כאשר פוחתות הדרישות הנובעות מעולם העבודה ומגידול הילדים. בהקשר זה טוען גוטמן (Gutmann, 1977) שבמחצית השנייה של החיים מתקיימת אינטרוורסיה בתפקידי המגדרים, וחלוקת העבודה בבית נעשית שוויונית יותר. הפרישה מהעבודה, המתרחשת בבגרות המאוחרת, במחצית השנייה של החיים, משמשת ציון דרך נוסף בטטטוש ההבדלים בין גברים לנשים בתפקידי הבית.

אף שהתיאוריה על השינויים בתפקידי המגדרים ברורה למדי, ממצאי המחקרים בנושא זה עקביים פחות. מחקרים אחדים מלמדים על המשכיות בחלוקת תפקידי הבית, המבוססת על דפוסים שאפיינו את התקופה שקדמה לפרישה, ואילו מחקרים אחרים מלמדים שחלים שינויים לאחר פרישתו של אחד מבני הזוג או של שניהם.

יש מחקרים המראים שמרבית הזוגות ממשיכים בחלוקת תפקידים מסורתית, וקיימת אצלם הפרדה בולטת בין תפקידי המגדרים גם לאחר הפרישה (Ballweg, 1967; Brubaker & Hennon, 1982, Brubaker, 1985; Keating & Cole, 1980). גברים ממשיכים את עיסוקיהם הגבריים, כמו ביצוע תיקונים בבית וגינון, ואף מגבירים אותם (Ballweg, 1967; Vinick & Ekerdt, 1991), ונשים ממשיכות בתפקידיהן המסורתיים הנשיים, כמו בישול, ניקיון וכביסה (Szinovacz, 1980, Brubaker & Hennon, 1982).

עוד עולה מן המחקרים שבעלים שפרשו ואשר נשותיהם עדיין עובדות אינם מביעים רצון לקחת על עצמם עבודות בית נוספות על אלו שעסקו בהן לפני הפרישה (Szinovacz & Harpster, 1994), יתר על כן, לאחר הפרישה יש נשים שאף מגדילות את מספר המטלות הביתיות שהן מבצעות (Keating & Cole, 1980; Szinovacz, 1989).

לעומת ממצאים אלו מחקרים אחרים מעלים שיש טשטוש הבדלים בין המגדרים, ואחדים אף מראים עלייה בהשתתפות הבעל בתפקידים הנחשבים נשיים (Atchley & Miller, 1983; Dorfman & Heckert, 1988; Keating & Little, 1994; Pina & Bengston, 1995). בהקשר זה טוען מייסון (Mason, 1987) שעל אף שיש שינוי מסוים בחלוקת תפקידי הבית לאחר הפרישה, שינוי זה אינו מהותי. גברים אינם רוצים לוותר על מעמדם ועל הפעולות שעסקו בהן לפני הפרישה, ונשים אינן ששות לאפשר לגברים להיות מעורבים יותר בעבודות הבית, מכיוון שהן חוששות מפלישה לתחום שהיה כמעט בלעדי שלהן. ולכן, השינויים המתרחשים בעקבות הפרישה שוליים ושטחיים ואינם משמעותיים את חלוקת העבודה הקודמת.

לסיכום, אפשר לטעון שמרבית הממצאים על ההשפעות שיש לפרישת הגבר על חלוקת העבודה בבית אינם עקביים, ומחקרים מעטים בלבד מתייחסים גם להשפעות שיש לפרישתה של האישה על היבט זה של החיים הזוגיים.

המחקר הזה נועד להשלים את החסר, והוא משווה את השינויים שחלים בתקופת הפרישה בחלוקת התפקידים בבית בשלושה תחומים: תפקידים נשיים, תפקידים כלליים ותפקידים גבריים. ההשוואה התבצעה במשך התהליך הפרישה של גברים ושל נשים במשך שלוש התקופות שצוינו.

איכות חיי הנישואים

חוקרים מצביעים על קשר של U בין איכות חיי הנישואים לבין אורכם (Bengston, Rosenthal & Burton, 1990). איכות הנישואים נוטה להיות גבוהה בתחילת הדרך, לרדת עם הולדת הילדים ובתקופת גידולם, ולעלות שוב עם התבגרותם. אחר כך היא ממשיכה לעלות עלייה הדרגתית. לפיכך, צפוי שבתקופת הפרישה מהעבודה תהיה איכות הנישואים גבוהה יחסית.

ממצאי מחקרים שבחנו את השפעת הפרישה על איכות חיי הנישואים מעלים תמונת מצב לא עקבית. יש מחקרים המראים עלייה באיכות הנישואים לאחר הפרישה, ואילו אחרים מלמדים על ירידה באיכותם. קיימים גם מחקרים המראים חוסר שינוי באיכות חיי הנישואים בעקבות הפרישה.

יש סיבות הגיוניות להניח שהפרישה מהעבודה משפרת את איכות חיי הנישואים, מפני שלבני הזוג יש הזדמנות לבלות יחד, ושלוש הפונקציות הבסיסיות של הנישואים (תלות הדדית, אהבה והשתייכות) מתקיימות ביתר שאת (Atchley, 1992). נוסף על כך, לאחר הפרישה בני הזוג משמשים זה לזה ספקים עיקרים של תמיכה וסעד בשעת מצוקה (Stone, Cafferata & Sange, 1987), והדבר תורם לאיכות נישואים גבוהה לאחר הפרישה (Ade-Ridder & Brubaker, 1983). כמו כן, נמצא שאצל גברים, החסרים על פי רוב איש סוד לאחר הפרישה, הנישואים הם מקור בלעדי כמעט לסיפוק צרכים רגשיים וצרכים אינטימיים (Vinick, 1978). ואמנם, לפי דיווחי בנות הזוג נמצא, שפרישת גברים מהעבודה מלווה בעלייה באיכות הנישואים. דורפמן והיל (Dorfman & Hill, 1986) הראו ש-88% מהנשים ציינו שלאחר הפרישה הגברים מקדישים להן יותר תשומת לב ומביעים רצון להיות שותפים בתפקידי הבית.

מצד שני, יש סיבות להניח שהפרישה פוגעת בחיי הנישואים ומפחיתה מאיכותם, מפני שהגבר פולש לטריטוריה הביתית של האישה, מפריע להרגלי החיים שלה ועקב כך נוצרים מתחים ביניהם (Hill & Dorfman, 1982; Keating & Cole, 1980; Lipman, 1961). מתחים יכולים להתעורר גם משום שהגבר מאבד את תפקידו כמפרנס. גברים שראו את עצמם מפרנסים עיקריים סבלו מבעיות הסתגלות רבות לאחר הפרישה (Lipman, 1961). תחושות אבדן אלו והמתח שהן גוררות יכולים להשתקף בחיים הזוגיים.

לעומת זאת הראו חוקרים אחרים, כדוגמת אשלי ומילר (Atchley & Miller, 1983), שהפרישה אינה משפיעה כלל על היבט זה של הנישואים. אפשר על כן לטעון שממצאי המחקרים על השפעת פרישת הגבר על חלוקת העבודה בבית אינם עקביים.

המחקר הזה בא להשלים את הידע החסר בנושאים אלו ולבחון את ההשפעה שיש לפרישת האישה על יחסי הכוח הזוגיים, על חלוקת התפקידים בבית ועל איכות חיי הנישואים. השערת המחקר הבסיסית הייתה שלפרישת הגבר תהיה השפעה שלילית על איכות חיי הנישואים יותר מזו של פרישת האישה. השערה זו התבססה על ההנחה שהיתרונות הטמונים בפרישה משותפים לגברים ולנשים (כגון הקדשת זמן לבן הזוג או לבת הזוג), ולעומת זאת, החיסרון הטמון בפלישת הגבר לתחום הבית אופייני רק לפרישת הגבר (כאשר האישה פורשת היא חוזרת, לאמתו של דבר, לטריטוריה שתמיד הייתה שלה גם כאשר עבדה). איכות חיי הנישואין נבחנה במחקר זה בשני היבטים: הנאות זוגיות ומתחים זוגיים.

שיטת המחקר מדגם

במדגם 569 נבדקים - 325 גברים (56.2%) ו-244 נשים (43.8%). 245 (43.0%) נבדקים היו לאחר פרישה, 84 (14.1%) היו בטווח של שנתיים לפני פרישה, ו-240 (42.1%) היו רחוקים מהפרישה, כ-10 שנים קודם הפרישה. הגיל הממוצע של הנבדקים היה 62.9 (SD=5.2), וממוצע שנות הנישואים היה 34.6 (SD=10.8). מספר הילדים הממוצע היה 2.9 (SD=0.2).

173 (30.4%) נבדקים היו ילידי ישראל, 236 (41.5%) ילידי אירופה, 68 (12.0%) ילידי אסיה, 56 (9.9%) ילידי אפריקה ו-36 (6.2%) ילידי אמריקה.

התפלגות ארצות המוצא של הנבדקים משקפת את התפלגות האוכלוסייה הישראלית בקבוצות גיל אלו (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 1998).

מרבית הנבדקים היו בעלי השכלה תיכונית והכשרה בתחום מקצועי כלשהו. לא נמצאו הבדלים בין נשים לבין גברים במשתני הרקע, מלבד במשתנה הגיל. בממוצע היו הנשים צעירות יותר בשלוש שנים מהגברים. לא נמצאו הבדלים מובהקים במשתני הרקע בין הנבדקים בשלוש תקופות תהליך הפרישה.

הליך

הנתונים נאספו בחודשי הקיץ והסתיו של שנת 1998 בשלושה ארגונים. הנבדקים שהיו רחוקים מפרישה, נדגמו דגימה אקראית, על פי הרשימות של מחלקות כוח האדם בארגונים אלו. כל הנבדקים התבקשו למלא שאלון (ראה להלן). נבדקים שהיו רחוקים מפרישה מילאו את השאלון בשעות העבודה, על פי היתר של מחלקת כוח אדם. נבדקים לפני פרישה מילאו את השאלון בסדנאות הכנה לפרישה, שקיימו ארגונים אלו לעובדים שעומדים לפרוש, ונבדקים לאחר הפרישה נבדקו במפגשים חברתיים, שיזמו שירותי הרווחה של הארגונים (המפגשים מתקיימים, בדרך כלל, לפני חגים). מילוי השאלון ארך כמחצית השעה. שיעור העונים היה כ-80%.

כלים

השאלון שהוגש לנבדקים חולק לשאלוני משנה:

משאבי בני הזוג

בשאלון זה, שהתבסס על שאלונה של קוליק (1992), רשימה נרחבת יותר של משאבים. בסך הכול היו בשאלון 28 שאלות, שבחנו משאבים זוגיים בחמישה תחומים: כלכלה, חברה, בריאות, חוסן נפשי והענקת חוסן למשפחה.

דוגמה להערכת משאב כלכלי: מי מבני הזוג תורם יותר לכלכלת המשפחה? דוגמה להערכת משאב חברתי: למי מבני הזוג יש יותר קשרים חברתיים, שיכולים לסייע בזמן מצוקה? דוגמה למשאב בריאותי: מי מבני הזוג זקוק יותר לטיפולים רפואיים? (פריט זה נהפך בשלב עיבוד הנתונים). דוגמה להערכת חוסן נפשי: מי מבני הזוג סובל יותר ממצבי רוח ירודים? (פריט זה נהפך בשלב עיבוד הנתונים). דוגמה להערכת חוסן נפשי: מי מבני הזוג מעודד יותר את בני המשפחה בשעת מצוקה?

התשובות דורגו בסולם של 5 דרגות: 1 (בן/בת הזוג תמיד) - 5 (אני תמיד).

עבור כל קטגוריה הופק ציון אחד על ידי חישוב ממוצע הפריטים. מקדם אלפא של קרונברך, המבטא את המהימנות הפנימית של הפריטים היה עבור המשאבים הכלכליים 0.84, עבור המשאבים החברתיים 0.80, עבור המשאבים הבריאותיים 0.79, עבור משאב החוסן הנפשי 0.77 ועבור משאב הענקת חוסן למשפחה 0.81.

יחסי כוחות זוגיים

ההגדרה התצפיתית למשתנה יחסי הכוחות הייתה זו: מי מבני הזוג מכריע בקבלת החלטות בתחומים השונים? שאלונם של בלאד ווולף (Blood & Wolfe, 1960) שימש בסיס לפיתוח השאלון הטרומי בנושא זה. השאלון הותאם לתרבות הארץ ולגיל הנבדקים, והיו בו 20 תחומים של קבלת החלטות. השאלות דורגו בסולם של חמש דרגות: 1 (בן/בת זוגי תמיד מחליט/ה) - 5 (אני תמיד מחליט/ה).

כדי לעמוד על עולם התוכן המשותף לעשרת הפריטים, שנועדו להעריך מי מכריע בקבלת ההחלטות (מדד לכוח) נערך ניתוח גורמים בשיטת ה-Varimax. בניתוח זה נמצאו שלושה גורמים המסבירים יחד 71.2% מהשונות ($Eigenvalues > 1$).

- א. החלטות מובילות (להלן "כוח מוביל"), כגון החלטות על חלוקת התקציב או רכישות גדולות.
- ב. החלטות זעירות (להלן "כוח ביתי"), כגון רכישות קטנות עבור הבית וסיוד הבית.
- ג. החלטות שעניינן חלוקת הזמן (להלן "כוח בשליטה על הזמן"), כגון מתי לבלות ואיך לחלק את הזמן הפנוי. מקדמי אלפא של קרונברך עבור כל אחד מהגורמים היו 0.81, 0.78 ו 0.63 בהתאמה. ציון אחד הופק עבור כל גורם על ידי חישוב ממוצע הפריטים שבו.

חלוקת התפקידים בבית

המשתנה הוערך באמצעות שאלון שפיתחה מן-כנוביץ (1977). בשאלון היו 13 פריטים, רשימת תפקידים ביתיים שונים, והנבדקים התבקשו לציין מי מבצע תפקידים אלו בביתם, האישה או הבעל. התשובות דורגו בסולם של 7 דרגות: 1 (האישה תמיד) - 7 (הבעל תמיד). נקודת האמצע 4 שיקפה חלוקת תפקידים שוויונית.

על מנת למצוא עולמות תוכן משותפים ל-13 הפריטים, נעשה ניתוח גורמים בשיטת ה-Varimax. ניתוח זה גילה שלושה גורמים שהסבירו יחד 74.3% מהשונות ($Eigenvalues > 1$). בגורם הראשון תפקידים כמו בישול, גיהוץ וכביסה (להלן תפקידים נשיים), בגורם השני תפקידים בעלי אופי טכני, כגון תיקונים בבית, עבודות חשמל או אינסטלציה (להלן תפקידים גבריים), ובגורם השלישי תפקידים חוצי גבולות מגדריים, כגון תשלומים עבור הבית וקניות (להלן תפקידים כלליים).

עבור כל גורם חושב ציון אחד על ידי חישוב ממוצע הפריטים שבו. מקדם אלפא של קרונברך להערכת מהימנות הפריטים בכל גורם היה 0.82 עבור התפקידים הנשיים, 0.84 עבור התפקידים הגבריים, ו 0.83 עבור התפקידים הכלליים.

איכות חיי הנישואים

משתנה זה הוערך בעזרת שני מדדים: הנאות זוגיות ומתחים זוגיים. הנאות זוגיות המדד התבסס על שאלון שפיתחה מן-כנוביץ (1977), והיו בו תשעה פריטים, שהתייחסו לפעולות שונות שבני זוג נוהגים לעשות יחד. פעילויות אחדות התייחסו לאינטראקציה בין בני זוג (כגון צוחקים ביחד), ואחרות היו בעלות אופי חברתי (כגון יוצאים לארוחת ערב).

בסולם התשובות 4 דרגות: 1 (לעולם לא) - 4 (לעתים קרובות). ציון אחד הופק על ידי חישוב ממוצע הפריטים, כך שככל שהציון גבוה יותר, המשיב נהנה יותר מהחיים הזוגיים. מקדם אלפא של קרונברך להערכת מהימנות הפריטים בגורם היה 0.74.

מתחים זוגיים במדד זה, שהתבסס על שאלונה של מן-כנוביץ (1977), תשעה פריטים שעניינם היבטים שונים בחיים הזוגיים, שיכולים לשמש בסיס פוטנציאלי למתח ולחילוקי דעות בין בני זוג, כגון נושאים כספיים, הרגלים אישיים מטרידים, חלוקת זמן.

בכל פריט התבקשו הנבדקים לענות באיזו מידה ההיבט המסוים משמש אצלם מקור למתח. התשובות דורגו בסולם של 4 דרגות: 1 (אף פעם) - 4 (לעתים קרובות). עבור כל משתנה הופק ציון אחד על ידי חישוב ממוצע תשעת הפריטים. ככל שהציון היה גבוה יותר, חשו הנבדקים מתח רב יותר בחיים הזוגיים. מקדם אלפא של קרונברך לחישוב המהימנות בפרטי השאלון היה 0.87.

ממצאים

על מנת לבחון אם יש הבדלים בזוגיות בשלוש התקופות האמורות, ואם ההשפעה של פרישת הגבר על הזוגיות שונה מזו של האישה, בוצע עבור כל אחד מהמשתנים ניתוח MANOVA דו כיווני (תקופה x מגדר, 2×3). (ראה הערה למטה)

משאבי בני זוג

משאבי בני הזוג נבחנו בכמה היבטים: משאבים כלכליים, משאבים חברתיים, משאבים בריאותיים, חוסן נפשי והענקת חוסן למשפחה (ראה פרק כלים). ניתוח MANOVA דו כיווני לא העלה הבדלים מובהקים בין התקופות השונות: $F(10,1042)=.83$ $p=n.s.$, אך נמצאו הבדלים בין המגדרים: $F(5,520)=35.00$ $p<.001$.

בניתוח השונות, שבוצע בנפרד עבור כל אחד מהמשאבים, נמצאו הבדלים מובהקים בין המגדרים בארבעה מחמשת המשאבים: כלכליים, חברתיים, חוסן נפשי והענקת חוסן למשפחה (ראה לוח 1). גברים סבורים יותר מנשים שיש להם יתרון בתחום המשאבים הכלכליים, החברתיים ובמשאבי החוסן הנפשי, ואילו נשים סבורות יותר מגברים שיש להן יתרון בהענקת חוסן למשפחה.

לוח 1: משאבי בני זוג על פי תקופה בחיים ומגדר (מוצעים וסטיות תקן בסוגריים)

תחומי משאבים	תקופה בחיים			גברים	מגדר נשים	F תקופה	F מגדר
	רחוק מהפרישה	סמוך לפרישה	לאחר הפרישה				
כלכלה	3.20 (.60)	3.41 (.70)	3.17 (.72)	3.52 (.58)	2.67 (.53)	2.55	128.8***
בריאות	2.90 (.77)	2.88 (.94)	3.02 (.98)	2.99 (.90)	2.91 (.87)	.74	.25
חוסן נפשי	3.13 (.84)	3.26 (.88)	3.08 (.91)	3.23 (.85)	2.97 (.87)	.47	10.11**
הענקת חוסן למשפחה	3.01 (.63)	3.11 (.72)	3.07 (.60)	2.92 (.61)	3.25 (.67)	1.21	22.95***
חברה	3.14 (.60)	3.30 (.72)	3.15 (.70)	3.22 (.66)	3.09 (.65)	.66	4.7*

* $p<.05$; ** $p<.01$; *** $p<.001$.

אף באחד מן המשאבים לא נמצאה אינטראקציה בין המגדר לבין תקופת החיים. ממצא זה מלמד שלתקופת החיים אין השפעה שונה על המשאבים הזוגיים של הגברים או של הנשים.

הערה:

שאלה מתבקשת היא מהי השפעת מעמדו התעסוקתי של בן הזוג או בת הזוג של הנבדק (פורש/עובד). קוליק (Kulik, in press) מצאה במחקר אחר העוסק בהשפעת הפרישה על הזוגיות ואשר בחן גם את מעמדו של בן הזוג, שלמצב התעסוקתי של בן הזוג אין השפעה בולטת. לכן במחקר זה לא הוכנס ניתוח ה-MANOVA מעמדו התעסוקתי של בן הזוג או בת הזוג על מנת לפשט את עיבוד הנתונים. יחסי כוחות זוגיים

ביחסי הכוחות הזוגיים שלושה גורמים, כוח מוביל, כוח בנושאים ביתיים וכוח בחלוקת הזמן (ראה פרק כלים). ניתוח MANOVA דו כיווני (תקופת חיים x מגדר) העלה שאין הבדלים מובהקים על פי התקופה בחיים: $F(6,844)=1.45$ $p=n.s.$. ואולם, נמצאו הבדלים על פי המגדר: $F(3,421)=64.08$ $p<.001$.

ניתוח שונות, שבוצע בנפרד עבור כל אחד מהגורמים, העלה הבדלים מובהקים בין המגדרים רק בגורם הכוח המוביל ובגורם הכוח בנושאים ביתיים.

מלוח 2 עולה שגברים (בכל התקופות הנבחנות) טוענים יותר מנשים שהם מכריעים בנושאי הכוח המוביל ואילו בנושא הכוח הביתי (כוח זעיר) המצב הפוך, הנשים טוענות שהן נהנות מכוח רב יותר מאשר הגברים. ביחסי הכוח הקשורים לזמן לא נמצאו הבדלים בין נשים וגברים. (ראה לוח 2).

לוח 2: יחסי כוחות זוגיים על פי תקופה בחיים ומגדר (ממוצעים וסטיות תקן בסוגריים)

	תקופה בחיים			גברים	נשים	F תקופה	F מגדר
	רחוק מהפרישה	סמוך לפרישה	לאחר הפרישה				
גורמים							
כוח מרכזי	3.01 (.45)	3.12 (.64)	3.07 (.62)	3.11 (.55)	2.97 (.57)	.63	7.45*
כוח זעיר	2.98 (.62)	3.02 (.69)	3.04 (.65)	2.74 (.59)	3.39 (.51)	.53	91.7**
כוח ביחס לזמן	4.07 (.64)	4.06 (.60)	3.88 (.75)	3.91 (.69)	4.05 (.71)	3.01	2.52

* $p < .01$; ** $p < .001$.

אותו ניתוח MANOVA העלה אינטראקציה בין המגדר לבין התקופה בחיים: $F(6,844)=2.33$ $p < .05$. ניתוח simple main effect שנעשה על מנת למצוא את מקור ההבדל הראה שגברים מגבירים את כוחם בתחום הבית בין השלב הרחוק מהפרישה לבין שני השלבים האחרים (רחוקים מפרישה $x=2.60$ $sd=.43$, לפני פרישה $x=2.83$ $sd=.72$, לאחר פרישה $x=2.81$ $sd=.63$), ואילו אצל הנשים אין הבדלים בין שלושת השלבים (רחוקות מהפרישה $x=3.46$ $sd=.49$, לפני הפרישה $x=3.36$ $sd=.51$, לאחר הפרישה $x=3.36$ $sd=.53$).

חלוקת תפקידים בבית

חלוקת התפקידים בבית התייחסה לשלושה היבטים: תפקידים נשיים, תפקידים גבריים ותפקידים כללים (ראה פרק כלים). ניתוח MANOVA דו כיווני 2×3 (תקופת חיים \times מגדר) העלה הבדלים מובהקים בין שלוש התקופות: $F(6,1140)=12.75$ $p < .001$, ואולם, בניתוח שונות שנעשה עבור כל גורם בנפרד, עלו הבדלים מובהקים על פי התקופות השונות רק עבור התפקידים הנשיים והתפקידים הכלליים, ואילו עבור התפקידים הגבריים לא נמצאו הבדלים.

על מנת למצוא את מקור ההבדל בתפקידים הנשיים והכלליים נעשה ניתוח Seheffe. הניתוח הראה שעבור התפקידים הנשיים נמצאו הבדלים מובהקים בין הנבדקים הרחוקים מהפרישה לבין הנבדקים הקרובים לפרישה והנבדקים לאחר הפרישה. מלוח 3 עולה שבקרב הנבדקים הרחוקים מהפרישה התפקידים הנשיים מתבצעים יותר על ידי הנשים מאשר אצל אלו שעומדים לפני פרישה ויותר מאשר אצל אלו שכבר פרשו. לא נמצאו הבדלים כאלה בין הנבדקים בשני השלבים האחרונים.

לוח 3: חלוקת התפקידים בבית על פי תקופה בחיים ומגדר (ממוצעים וסטיות תקן בסוגריים)

	תקופה בחיים			גברים	נשים	F תקופה	F מגדר
	רחוק מהפרישה	סמוך לפרישה	לאחר הפרישה				
גורמים							
תפקידים נשיים	1.79 (.72)	2.34 (1.03)	2.44 (1.13)	2.20 (1.05)	2.09 (.95)	26.64**	.60
תפקידים גבריים	5.38 (1.01)	5.08 (1.37)	5.18 (1.33)	5.31 (1.20)	5.19 (1.22)	2.18	.21

תפקידים כלליים	4.07 (1.11)	4.29 (1.31)	4.41 (1.33)	4.39 (1.19)	4.08 (1.30)	4.70*	10.39**
----------------	----------------	----------------	----------------	----------------	----------------	-------	---------

* $p < .01$; ** $p < .001$.

בתפקידים הכלליים ניתוח Scheffe העלה שמקור ההבדל הוא בין נבדקים שלאחר פרישה לאלו הרחוקים מפרישה. אלו שרחוקים מפרישה נוטים לבצע את התפקידים הכלליים בצורה שוויונית יותר (קרוב יותר לערך 4 המרכזי), ואילו אצל אלו שכבר פרשו התפקידים הכלליים נוטים להתבצע על ידי גברים. גם בביצוע התפקידים הכלליים לא נמצאו הבדלים בין אלו שטרם פרשו לאלו שכבר פרשו.

בתפקידים הגבריים לא נמצאו הבדלים בין התקופות השונות, ובכל תקופה הם נוטים להתבצע על ידי גברים. אותו ניתוח MANOVA העלה השפעה מובהקת למגדר: $F(3,569)=3.92$ $p < .01$, ואולם ניתוח שונות שבוצע עבור כל אחד מסוגי התפקידים בנפרד העלה הבדלים מובהקים רק בתפקידים הכלליים (ראה לוח 3). הגברים נוטים יותר מהנשים לטעון שאת התפקידים הכלליים מבצעים בדרך כלל גברים. אפשר להסיק מכך שהנשים רואות את התפקידים הכלליים בצורה שוויונית יותר מהגברים.

איכות חיי הנישואים

איכות חיי הנישואים נבחנה משני היבטים, הנאות זוגיות ומתחים זוגיים (ראה כלים). ניתוח MANOVA דו כיווני מעלה שיש הבדלים מובהקים בין תקופות החיים: $F(4,1126)=9.44$ $p < .001$. ניתוח שונות שנעשה בנפרד עבור משתנה המתחים הזוגיים ועבור משתנה ההנאות הזוגיות העלה הבדלים מובהקים בכל אחד מהם (ראה לוח מס' 4).

לוח 4: איכות חיי הנישואים על פי תקופה בחיים ומגדר (ממוצעים וסטיות תקן בסוגריים)

	תקופה בחיים			מגדר	F תקופה נשים	F מגדר	
	גורמים	רחוק מהפרישה	סמוך לפרישה				לאחר הפרישה
מתחים זוגיים	2.42 (.64)	2.14 (.69)	2.16 (.70)	2.34 (.66)	2.18 (.71)	11.71*	7.77*
הנאות זוגיות	3.33 (.44)	3.16 (.59)	3.18 (.50)	3.21 (.47)	3.29 (.51)	6.67*	.19

* $p < .001$.

ניתוח Scheffe עבור משתנה המתחים הזוגיים העלה שמקור ההבדל הוא בין אלו שרחוקים מפרישה לבין אלו שטרם פרשו ואלו שכבר פרשו. הנבדקים הרחוקים מהפרישה דיווחו על מתחים זוגיים רבים יותר מאשר נבדקים שטרם פרשו ונבדקים שכבר פרשו, ואילו בין שתי הקבוצות האחרונות לא נמצאו הבדלים מובהקים בדיווח על מתחים זוגיים. בבדיקת ההנאות הזוגיות נמצא אותו דפוס - הבדלים - הרחוקים מהפרישה דיווחו על הנאות זוגיות רבות יותר מאשר נבדקים קרובים לפרישה או נבדקים שכבר פרשו. לעומת זאת, לא נמצאו הבדלים מובהקים בין העומדים לפני פרישה לבין אלו שכבר פרשו.

אותו ניתוח MANOVA העלה גם הבדלים מובהקים בין גברים לנשים בדיווח על מתחים זוגיים ללא קשר לתקופה בחיים $F(2,562)=4.50$ $p < .01$. גברים נטו יותר מנשים לדווח על מתחים זוגיים (ראה לוח 4). לא נמצאו הבדלים בין המגדרים בדיווח על הנאות זוגיות.

דין

השאלה הבסיסית שנבדקה במחקר הייתה האם הפרישה מהעבודה מביאה לשינויים ביחסים הזוגיים או שהם מתאפיינים בהמשכיות? שאלה זו נבחנה בשלוש תקופות, בתקופה הרחוקה מהפרישה, בתקופה שלפני הפרישה ובתקופה שלאחר הפרישה. שאלה נוספת הייתה האם השפעת הפרישה על היחסים הזוגיים דומה בשני המגדרים?

הממצא הבולט ביותר היה שלא ניתן לדבר בצורה כוללת על תהליך הפרישה. בתהליך זה אפשר לזהות מגמות של המשכיות ובצדן מגמות של שינוי. ממצא זה עולה בקנה אחד עם ממצאי מחקרים אחרים שעסקו בסוגיה זו (ראה למשל Kulik & Zuckerman-Bareli, 1997). הממצא המרכזי השני הוא שאין כמעט אינטראקציות בין התקופה לבין המגדר. ממצא זה מלמד שכמעט כל מגמות הדמיון והשוני בין שלוש התקופות משותפות לשני

המגדרים. בהכללה מסוימת אפשר לומר שכיום, בדומה לדמיון ההולך וגובר בין המגדרים בחיי העבודה ובאוריינטציה כלפיה (Sverko & Super, 1995), גדול הדמיון שיש להשפעת הפרישה של גברים ושל נשים מהעבודה על הזוגיות.

ממצא נוסף, המתייחס לכל היבטי החיים הזוגיים שנבחנו, מראה שכאשר נמצאו הבדלים בין התקופות השונות, הם היו בין התקופה הרחוקה מהפרישה לשתי התקופות האחרות, זו שלפני הפרישה וזו שלאחריה. לאמתו של דבר, כמעט שלא נמצאו הבדלים בחיי היחידה הזוגית בשתי תקופות אלו. ממצא זה מביא למסקנה שלפרישה עצמה אין כמעט משמעות, וכי השינויים בחיים הזוגיים מתרחשים רחוק מהפרישה, כאשר האדם מתחיל להכין את עצמו בתהליך של סוציאליזציה מקדימה לפרישה הצפויה. על פי ממצאי המחקר, בתקופה הסמוכה לפרישה גברים ונשים מאמצים לעצמם עמדות ותפיסות המתאימות לאנשים לאחר פרישה, ועל כן ההבדלים בין התקופה הסמוכה לפרישה לתקופה שלאחר הפרישה זניחים.

במגמת היציבות, שהסתמנה בתקופות השונות, לא נמצא שינוי במאזן המשאבים הזוגיים אף באחת מהקטגוריות שנבחנו. המשמעות אינה שהפרישה אינה גורעת ממשאביו של מי שפורש מעבודתו, אלא שמאזן המשאבים, כפי שנבחן במחקר זה, נשאר יציב. מדובר בבני זוג ששניהם עובדים, וכל אחד מהם נהנה בתקופת העבודה מהמשאבים העומדים לרשותו. אבדן מקצת המשאבים בעקבות הפרישה יכול לפגוע ברמת המשאבים האובייקטיבית (כגון אבדן הכנסה, ניתוק חלקי מקשרים חברתיים) אבל הוא אינו פוגע משמעותית במאזן.

בעקבות היציבות היחסית במאזן המשאבים נשמרת גם היציבות ביחסי הכוחות הזוגיים. ממצא זה עומד בניגוד לתוצאות המחקר הקלאסי של בלאד ווולף (Blood & Wolfe, 1960), שהראו ירידה בכוחו של הגבר לאחר הפרישה. את ההבדלים בין ממצאי שני המחקרים אפשר לתלות בשינויים מרחיקי הלכת בתעסוקת הנשים, שהתרחשו מאז שנות השישים. נשים כיום צוברות לעצמן משאבים כדוגמת הגברים, מאזן הכוחות הזוגי מאוזן והפרישה לגמלאות כמעט שאינה פוגמת בו.

יש לציין שמגמת היציבות ביחסי הכוחות נשמרה, מלבד בתחום קבלת ההחלטות בנושאים הביתיים. האינטראקציה שנמצאה בין המגדר לבין התקופה בחיים מלמדת שגברים לאחר הפרישה נוטים להיות מעורבים בתהליך קבלת ההחלטות הביתיות יותר מגברים עובדים, בתקופה הרחוקה מהפרישה, ואילו אצל נשים ההבדלים בין שתי תקופות אלו בולטים פחות. הנשים נוטות תמיד להיות מעורבות בתהליכי קבלת ההחלטות הביתיות.

נראה שהסיבה לעלייה בכוחו הביתי של הגבר לאחר הפרישה אינה דווקא בשל תנודות במאזן המשאבים (ששמרו על יציבות יחסית), אלא בשל העלייה בשליטה על משאב הזמן. לאחר הפרישה, כפי הנראה, יש לגבר זמן להיות מעורב בחיי הבית ובקבלת ההחלטות יותר מאשר בתקופה הרחוקה מהפרישה, שבה הגבר מעורב בעולם העבודה והקריירה.

מעורבותו של הגבר לאחר הפרישה בביצוע תפקידים באה לביטוי גם בביצוע תפקידים נשיים וכלליים. בתקופה הזו הגברים נוטים לבצע יותר תפקידים נשיים וכלליים מאשר בתקופה הרחוקה מהפרישה. מן הראוי להדגיש שמגמה זו מתרחשת גם כאשר הגבר פורש וגם כאשר האישה פורשת. נראה שבתקופות מאוחרות של הנישואים פוחתת התחרות הבין-זוגית, ומסתמנת אווירה כללית של שיתוף ושוויוניות בביצוע תפקידי הבית, בין מדובר בפרישת הגבר ובין מדובר בפרישת האישה. לאחר פרישת אחד מבני הזוג הגבר מוכן להשתתף יותר בתפקידי הבית, והאישה מוכנה לאפשר לו לעסוק בתפקידים שנחשבו בעבר שייכים לה בלעדית.

בצדם של הבדלים אלו בין שלוש התקופות נמצאו גם מגמות של יציבות. למשל, לא הסתמנו הבדלים בביצוע התפקידים הגבריים, המתבצעים כמעט תמיד על ידי גברים, וכן אף שגברים בתקופה שלפני הפרישה ובתקופה שלאחריה מעורבים יותר בביצוע התפקידים הנשיים, תפקידים אלו עדיין מבוצעים לרוב על ידי הנשים. ממצאים אלו עולים בקנה אחד עם ממצאיו של מייסון (Mason, 1987) הטוען לשינוי מסוים בביצוע התפקידים לאחר הפרישה, אלא שהשינוי קורה במסגרת כללית של יציבות.

הבדל נוסף נמצא באיכות חיי הנישואים. ללא קשר למינו של הפורש נמצא כי בתקופות מאוחרות של הנישואים (סמוך לפרישה ולאחר הפרישה) מסתמנת ירידה בויטליות של החיים הזוגיים. גברים ונשים שעדיין רחוקים מהפרישה מדווחים על זוגיות אינטנסיבית יותר, על מתחים זוגיים רבים יותר, אך גם על הנאות זוגיות, אישיות וחברתיות רבות יותר. מגמה דומה עלתה במחקר מוקדם של פינאו (Pineo, 1961), שנמצאה בו ירידה באינטימיות הזוגית בשלבים המאוחרים של החיים הזוגיים.

לבד מן ההבדלים שנמצאו ביחסים הזוגיים במשך תהליך הפרישה בתקופות השונות, נמצאו במחקר גם הבדלים בדיווח בין גברים לנשים. נמצא שגברים מדווחים יותר מנשים על מתחים זוגיים לפני הפרישה ובייחוד אחריה. בשל הלחץ על הגבר עקב אובדן תפקידו כעובד והמשמעותיות הנלוות לכך, תחושת הלחץ גולשת לתחום הבית, ומכאן, כפי הנראה, נובעים הדיווחים על מתחים זוגיים. הבדלים בין גברים לנשים נמצאו גם בהערכת מאזן המשאבים ויחסי הכוחות. גברים העריכו יותר מנשים שמאזן המשאבים הכלכליים והחברתיים וכן החוסן הנפשי נוטים לטובתם. ייתכן שבגלל תפיסות אלו של יתרון במשאבים הזוגיים העיקריים גברים מדווחים יותר

מנשים על כוח לטובתם בתחומים המרכזיים של חיי הבית. לעומת זאת, נשים, יותר מגברים, חושבות שהן מספקות לבית את החוסן המשפחתי ומקבלות החלטות בנושאים הקשורים לבית ולחלוקת הזמן. באותו הקשר טוענת פרידמן (1996) שגברים נוטות לפתח שיטות השפעה שלא יתפרשו כנוגדות את הדימוי הנשי ולא יפרו את הסטטוס-קוו בין בני הזוג. תפיסות אלו עולות בקנה אחד עם האופי המשפחתי-מסורתי של החברה הישראלית (Peres & Katz, 1990), שעדיין מאפיין את דור המבוגרים ופחות מאפיין את דור הצעירים, העובר שינויים מואצים (פוגל ביזואי, 1999). אפשר לשער שמחקר שייערך בעוד כמה עשרות שנים בקרב זוגות שהתחנכו בעידן הזה, ממצאיו על ההבדלים בין המגדרים בהערכת החיים הזוגיים יהיו פחות סטריאוטיפיים מאשר במחקר זה.

מגבלת המחקר והמלצות יישומיות

המחקר בוצע על פי מודל של חתך רחב, והשווה בין נבדקים שונים בשלבים שונים. אף שנבדקי המחקר היו דומים במשתני רקע עיקריים, מודל מחקר חתך רחב אינו יכול ללמד בבירור על כיוונים התפתחותיים של האדם ושל היחידה הזוגית. כדי להסיק מסקנות מדויקות יותר בסוגיית המחקר רצוי לאמץ מודל למחקר אורך שיעקוב אחרי הנבדקים במשך זמן. מודל שכזה, על אף הקושי הכרוך בביצועו, יכול להוביל להבנות מעמיקות יותר של התהליכים העוברים על האדם ועל היחידה הזוגית שלו בשלבים המאוחרים של חיי משפחה.

ממצאי המחקר אפשר לגזור כמה המלצות לאנשי מקצוע העובדים עם זוגות בתקופת הגרות המאוחרת. ראשית, מומלץ שהתערבות היועצים, שנועדה להכין את היחידה הזוגית לתקופת הפרישה, תתחיל בשלב מוקדם יותר מזה שמתחילים בו היום. על פי ממצאי המחקר, עמדותיו של הפורש ותפיסותיו בתקופה הסמוכה לפרישה דומות לאלו שלאחר הפרישה, ולכן כדאי לקיים את סדנאות ההכנה לפרישה בתקופה רחוקה מן הפרישה, קודם עיצובן של דעות ותפיסות אלו.

שנית, יש להתייחס לממצאים המלמדים שפרישת האישה משפיעה על הזוגיות השפעה דומה לזו שיש לפרישת הגבר. לכן יש להכין בני זוג לקראת פרישת האישה כפי שמכינים אותם לפרישת הגבר. ייעוץ, הכוונה והדרכה בעת הנכונה יכולים להפחית מתחים זוגיים ולסייע לזוגות לנצל את ההזדמנויות הרבות הטמונות בחיים זוגיים בתקופת חיים זו.

מקורות

- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (1998). נתונים סטטיסטיים (לוח 2.22, 22.1). ירושלים, ישראל.
- יזרעאלי, ד. (1999). המיגדור בעולם העבודה. בתוך ד. יזרעאלי, א. פרידמן, ה. דאהן-כלב, ח. הרצוג, מ. חסן, ח. נוה, ו-ו. פוגל-בזואית (עורכים). מין מיגדר פוליטיקה (עמ' 167-218). תל-אביב: דקל.
- כץ, ר. (1980). כוח במשפחה - השפעת המשאבים ורקע תרבותי על מאזן הכוח בין בני הזוג בנישואין. עבודת דוקטורט, אוניברסיטת תל-אביב.
- למפרט, ע. (1981). השקעה, הורות, פגיעות יחסית וקשיי הסתגלות. עבודת דוקטורט, אוניברסיטת תל-אביב.
- מן-כנוביץ, ג. (1977). השפעת צרכים אינסטרומנטליים ואקספסיביים של בני זוג על חלוקת התפקידים ביניהם, ועל שביעות רצונם מהנישואין. עבודת מ.א., המחלקה לפסיכולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.
- פוגל-בזואי, ס. (1999). משפחות בישראל: בין משפחתיות לפוסט מודרניות. בתוך ד. יזרעאלי, א. פרידמן, ה. דאהן-כלב, ח. הרצוג, מ. חסן, ח. נוה ו-ו. פוגל-בזואית (עורכים). מין מיגדר פוליטיקה (עמ' 166-107). תל-אביב: דקל.
- פרידמן, א. (1996). באה מאהבה: אינטימיות וכוח בזהות הנשית. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- קוליק, ל. (1992). שינויים במאזן הכוח בין בני זוג לפני ואחרי פרישה מהעבודה. עבודת דוקטורט, המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.
- Ade-Ridder, L., & Brubaker, T. H. (1983). The quality of long-term marriages. In T.H. Brubaker (Ed.), Family relationships in later life. Beverly Hills, CA: Sage.
- Aldous, J. C. (1978). Family careers: Developmental change in families. New York: John Wiley.

- Anson, O., Antonovsky, A., Sagy, S., & Adler, I. (1993). Family, gender and attitudes toward retirement. In D.L. Azmon & D.N. Izraeli (Eds.), Women in Israel: Studies of Israeli society. New Brunswick, NJ: Transaction.
- Atchley, R.C. (1985). Social forces and aging. 4th ed. Belmont, CA: Wadsworth.
- Atchley, R.C. (1992). Retirement and marital satisfaction. In M. Szinovacz, D. J. Ekerdt & B.H. Vinick (Eds.), Families and retirement (pp. 145-159). Newbury Park, CA: Sage.
- Atchley, R.C., & Miller, S.J. (1983). Types of elderly couples. In T.H. Brubaker (Ed.), Family relationships in later life. Beverly Hills, CA: Sage.
- Ballweg, J. A. (1967). Resolution of conjugal role adjustment after retirement. Journal of Marriage and the Family, 29, 277-281.

- Bengston, V.L., Rosenthal, C., & Burton, L. (1990). Families and aging: Diversity and heterogeneity. In R. H. Binstock & L. K. George (Eds.), *Handbook of aging and the social sciences*, 3rd edition. New York: Academic Press.
- Blood, R.O., & Wolfe, D.M. (1960). *Husbands and wives: The dynamics of married living*. New York: Free Press.
- Blumberg, D.L., & Coleman, M.J. (1989). A theoretical look at the gender balance of power in American couples. *Journal of Family Issues*, 10, 225-250.
- Brubaker, E., & Brubaker, T.H. (1992). The context of retired women as caregiver. In M. Szinovacz, D.J. Ekerdt & B.H. Vinick (Eds.), *Families and retirement*. Newbury Park, CA: Sage.
- Brubaker, T.H. (1985). *Late life families*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Brubaker, T.H., & Hennon, C.B. (1982). Responsibility for household tasks: Comparing dual-earner and dual-retired marriages. In M. Szinovacz (Ed.), *Women's retirement: Policy implications of recent research*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Clausen, J.A. (1968). Introduction. In J.A. Clausen (Ed.), *Socialization and society* (pp. 1-17). Boston: Little Brown.
- Costa, P.T. Jr. & McCrae, R. (1988). Personality in adulthood: A six-year longitudinal study of self-report and spouse ratings on the NEO Personality Inventory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 853-863.
- Dorfman, L.T., & Heckert, D.A. (1988). Egalitarianism in retired rural couples: Household tasks, decision-making and leisure activities. *Family Relations*, 37, 73-78.
- Dorfman, L.T., & Hill, E.A. (1986). Rural housewives and retirement: Joint decision-making matters. *Family Relations*, 35, 507-514.
- Dowd, J. (1975) *Aging and exchange: a preface to theory*. *Journal of Gerontology*, 30, 584-594.
- Erikson, E.H. (1969). Identity and the life cycle. In G.S. Lein (Ed.), *Psychological issues*. New York: International University Press.
- Friedman, A. (1993). Getting powerful with age: Changes in women over the life cycle. In Y. Azmon & D.N. Israeli (Eds.), *Women in Israel* (pp 183-194). London: Transaction.
- Gratton, B., & Rotondo, F.M. (1992). The "family fund": Strategies for security in old age in the industrial era. In M. Szinovacz, D.J. Ekerdt & B.H. Vinick (Eds.), *Families and retirement* (pp. 51-64). Newbury Park, CA: Sage.
- Griffel, A. (1985). Work and retirement in modern society. In S. Bergman & I. Margulec (Eds.), *Aging in Israel: Selected topics in gerontology*. Tel Aviv: Am Oved (Hebrew).
- Gutmann, D. (1977). The cross-cultural perspective: Notes toward a comparative psychology of aging. In J. E. Birren & K.W. Schoie (Eds.), *Handbook of the psychology of aging*. (pp. 302-326). New York: Van Nostrand Reinholdt.
- Hatch, L.R., & Thompson, A. (1992). Family responsibilities and women's retirement. In M. Szinovacz, D. J. Ekerdt & B. H. Vinick (Eds.), *Families and retirement* (pp. 99-114). Newbury Park, CA: Sage.
- Hill, E.A., & Dorfman, L.T. (1982). Reactions of housewives to the retirement of their husbands. *Family Relations*, 31, 195-200.
- Izraeli, D.N. (1994). Money masters: Spousal incomes and family work relations among physician couples in Israel. *Sociological Quarterly*, 35(1), 69-74.
- Jung, C.G. (1971) (c 1933). The stage of life (translated by Hull, R.F.C.). In J. Campbell (Ed.), *The portable Jung* (pp. 3-22). New York: Viking.
- Katz R., & Peres Y. (1993). Is resource theory equally applicable to wives and husbands? In Y. Azmon & D.N. Israeli (Eds.), *Women in Israel* (pp 25-34). London: Transaction.
- Kaufman, D., & Feters, M.L. (1980). Work motivation and job values among professional men and women: A new accounting. *Journal of Vocational Behavior*, 17, 251-261.
- Keating, C., & Cole, P. (1980). What do I do with him 24 hours a day? Changes in the housewife role after retirement. *The Gerontologist*, 20, 84-89.
- Keating, C. & Little, H.M. (1994). Getting intact: Farm rules and careers of New Zealand women. *Rural Sociology*, 39(4), 720-736.
- Kimmel, D. C. (1990). *Adulthood and aging*. New York: John Wiley & Sons.
- Kulik, L. (in press). Marital relationships in late adulthood: Synchronized versus dissynchronized couples. *The International Journal of Aging & Human Development*.
- Kulik, L., & Zuckerman-Bareli, H. (1997). Continuity and discontinuity in attitudes toward marital power relations: Pre-retired vs. retired husbands. *Ageing and Society*, 17, 577-595.

- Lewis, S. (1992) Introduction: Dual earner families in context. In S. Lewis, D.N. Izraeli & H. Hootsman (Eds.), *Dual earner families: International perspective* (pp. 1-18). Newbury Park, CA: Sage.
- Lipman, A. (1961). Role conceptions and morale of couples in retirement. *Journal of Gerontology*, 16, 267- 271.
- Lowenthal, M.F., Thurnher, M., & Chiriboga, D. (1975) *Four stages of life: A comparative study of women and men facing transitions*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Mason, J. (1987) A bed of roses? Women, marriage and inequality in later life. In P. Allot, T. Keil, A. Brynman & B. Bytheway (Eds.), *Women and the life cycle: Transitions and turning points*. New York: St. Martins Press.
- Mattessich, P., & Hill, R. (1987). Life cycle and family development. In M.B. Sussman & S.K. Steinmetz (Eds.), *Handbook of marriage and the family*. New York: Plenum.
- Myers, S. M., & Booth, A. (1996). Men's retirement and marital quality. *Journal of Family Issues*, 17(3), 336-352.
- Peres, Y., & Katz, R. (1990). The family in Israel: change and continuity. In L. Shamgar-Handelmann & R. Bar-Yosef (Eds.), *Families in Israel* (pp. 9-32). Jerusalem: Academion (Hebrew).
- Pina, D. L., & Bengston, L. (1995). Division of household labor and well-being of retirement-aged wives. *Gerontology*, 35(3), 308-317.
- Pineo, P. C. (1961). Disenchantment in the late years of marriage. *Marriage and Family Living*, 23, 9-10.
- Rodman, H. (1972). Marital power and the theory of resources in cultural context. *Journal of Comparative Family Studies*, 3, 59-69.
- Safilios-Rothschild, C. (1976) A macro and micro-examination of family power and love: An Exchange Model". *Journal of Marriage and the Family*, 38:355-363.
- Stone, R., Cafferata, G.L., & Sange, J. (1987). Caregiver of the frail elderly: A national profile. *The Gerontologist*, 27, 616-626.
- Sverko, B., & Super, D.E. (1995). The findings of the work importance study. In B. Sverko & D.E. Super (Eds.), *Life-roles, values and careers: International findings of the work importance study* (pp. 147-159). San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Szinovacz, M. (1980). Female retirement: Effects of spousal roles and marital adjustment. *Journal of Family Issues*, 3, 423-438.
- Szinovacz, M. (1989). Retirement, couples and household work. In S. J. Behr & E. T. Peterson (Eds.), *Aging and the family*. Lexington, MA: Lexington Books.
- Szinovacz, M., Ekerdt, D. J., & Vinick, B. H. (1992). Families and retirement: Conceptual and methodological issues. In M. Szinovacz, D. J. Ekerdt & B. H. Vinick (Eds.), *Families and retirement* (pp 1- 22). Newbury Park, CA: Sage.
- Szinovacz, M., & Harpster, P. (1994). Couples: Employment/retirement status and the division of household tasks. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 49(3), S125 – S136.
- Vinick, B.H. (1978). Remarriage in old age. *Family Coordinator*, 27, 359-363.
- Vinick, B.H., & Ekerdt, D.J. (1991). The transition to retirement: responses of husbands and wives. In B.B. Hess & E. Markson (Eds.), *Growing old in America*, 4th edition (pp. 305-317). New Brunswick, NJ: Transaction.
- Vinick, B.H., & Ekerdt, D.J. (1992). Couples view retirement activities: Expectation versus experience. In M. Szinovacz, D. J. Ekerdt & B. H. Vinick (Eds.), *Families and retirement* (pp 129-144). Newbury Park, CA: Sage.